

Karel vitez Scherzer.

Spisal Bogomil Vošnjak.

Prodesse mundo.

Mož, ki je pred nekaterimi meseci umrl v solnčni Gorici, je bil eden izmed najimenitnejših avstrijskih potopiscev in narodnih gospodarjev. Znanstvenik in politik najde njegovo ime zabeleženo v zgodovini razvitka avstrijske trgovine in prometa. Predolgo je živel. Ako bi bil umrl pred desetimi, dvajsetimi leti, odmevalo bi njegovo ime po vseh domačih in tujih listih, ki bi na dolgo in široko poročali o njegovem življenju in delovanju. Šablonski in suhoparni so bili izpiski iz naučnega slovarja, ki so se objavljali ob njegovi smrti v večjih dnevnikih. Nemci onostran meje so se nekoliko bolj zanimali za plodonosno in naporno delovanje znanega pisatelja, nekateri veliki nemški dnevnikarji so prinesli nekoliko površno pisanih feljtonov. Umrl je, ko je že zdavno odklenkalo gospodarski struji, katero je on zagovarjal in katere goreč pristaš je bil. Onega leta, ko je bila na Dunaju svetovna razstava, je vzkliknil neki dunajski list: »Kdo ne pozna Scherzerja?« Odslej je sicer njegova priljubljenost med veliko množico ginevala, pač pa je njegov ugled naraščal med znanstveniki. Ni napisal nam edino le cele vrste knjig, ki zavzemajo prvo mesto v nemški potopisni literaturi, ampak on se je tudi izkazal kot kapaciteta na narodnogospodarskem polju.

Scherzerjev oče je bil ugleden in premožen dunajski meščan. Želel je, da bi postal njegov sin po dokončanih šolah uradnik. Sinu pa to ni bilo všeč. Tedanji ravnatelj državne tiskarne je mnogokrat prihajal v Scherzerjevo hišo in ni čuda, da se je mladenič začel ogrevati za črno Gutenbergovo umetnost. Zljubilo se ni mlademu Scherzerju sedevati pri kodeksih rimskega in kanonskega prava ter se zakopavati v poznejših letih v suhoparne, prašne akte. Kot navaden stavec je vstopil v državno tiskarno. Nekoliko let pozneje se ga je polastila želja, spoznavati tujino in se izpopolnjevati v svoji stroki. Leta 1838. je šel na potovanje. V poštnem vozu je potoval mladi, podjetni stavec v Lombardijo in na Benečansko. Prepotoval je nadalje Nemčijo. Posebno v Lipsiji je temeljito proučeval nove naprave v tamošnjih tiskarnah. Na Pruskem se je seznanil z Elizabeto Fry, ono znano plemenito Angležinjo, katero so imenovali

Nemci »den Engel der Gefängnisse«. S to filantropsko ženo je obiskoval pruske ječe ter ji pomagal razkrivati bedo kaznjencev. Elizabeta Fry mu je dala priporočilna pisma, ki so ga pozneje uvajala v najodličnejšo angleško družbo. Predno je pa stopil na angleška tla, prepotoval je Belgijo, Nizozemsko in Francijo. V Parizu se je mudil dalj časa. Odločilnega pomena za poznejšega narodnega gospodarja je bilo njegovo bivanje v Londonu, kjer se je seznanil z merodajnimi činitelji javnega življenja. Žalostna čuvstva so gotovo navdajala mladega moža, ko je primerjal tedanjo Avstrijo z Anglijo. V Avstriji je neomejeno vladal Meternichov absolutizem. Občna opasna stagnacija je bila posledica tega nesrečnega sistema. V Angliji je pa mogel mladi mož opazovati, kako blagodejno je vplival krepko ukoreninjeni tradicionalni angleški parlamentarizem na vse panoge državnega življenja. Angleška industrija, ravnaočča se po naukih Smithove šole, se je ravnokar sijajno razvijala. Ni treba se nam čuditi, da se je mladi Scherzer skoro začel navduševati za angleško ustavo, gospodarsko življenje in posebno pa za Smithove gospodarske nauke. Tem vtiskom v mladih letih je treba pripisovati, da je Scherzerja pozneje vedno prešinjalo pravi entuziazem za svobodni politični razvitek, prosto trgovino in Smithove gospodarske nauke.

Vrnivši se na Dunaj, je hotel ustanoviti tiskarno z najnovejšimi napravami, ali prisiljen je bil opustiti to namero. Ni mu bilo usojeno, da bi on knjige tiskal, ampak imeli so drugi njegove knjige tiskati. Odslej se je začel temeljito pečati z narodnim gospodarstvom, izpopolnjeval svojo izobrazbo ter se bavil z različnimi jeziki. Hude preglavice mu je delala l. 47., ko se je že vse pripravljalo na ono strašno burjo, cenzura, ki je šele po dolgem obotavljanju dopustila, da se natisne njegov prvi spis »Über das Armthum«. Burno leto 48. je tudi Scherzerja sklicalo na poprišče. Zapustiti je moral pisalno mizo in svoje knjige ter kreniti na ulico. Med demagogi ga pa meseca marca ne vidimo. Dasi so bili voditelji liberalne stranke njegovi znanci in prijatelji, dasi je bil njegov brat načelnik meščanske straže, vendar se ni posebno udeleževal politične borbe. Šel je na ulico in si poiskal somišljenike, svoje nekdanje vrstnike, stavce. Zbiral jih je okoli sebe, izkušal jih je vzgojevati in izobraževati ter jim raztolmačiti, kaka naj bode prava svoboda in človeška enakopravnost. Govorilo se je pri teh sestankih o vedi, politiki in tiskarski stroki. Ali si moremo misliti lepšo sliko, nego je ona, katero so nudili ti sestanki? Okoli visokoraslega in lepega, mladega moža so zbrani stavci, ki so ravnokar prihiteli iz tiskarne, dovršivši svoje

delo. Pol ure prej so še stali pred tiskarskim strojem, in sedaj se že raznašajo po dunajskih ulicah še mokri in po trokovnem črnilu duhteči iztisi, ki javljajo najnovejše novice in kličejo v boj za svobodo proti kamarili in birokraciji. Z napeto pozornostjo poslušajo mladega moža stavci v dolgih, modrih predpasnikih, z rokami, zamazanimi od tiskarskega črnila. V svesti si je govornik, da govori onim, ki največ pripomagajo, da se ideje neverjetno hitro razširjajo med množico. Scherzer je izprevidel, da je treba organizirati stavce, in še tistega leta je ustanovil »Gutenberg-Verein«. Njemu se imajo stavci zahvaliti, da se je mezda povišala in da se je vpeljal nedeljski počitek. Ustanovil jim je tudi knjižnico, da bi imeli stavci priliko, popolnjevati svoje znanje.

Solnce se je brzo skrilo za črnimi oblaki. Absolutizem je zmagal v Avstriji. Za Scherzerja radi tega ni bilo več obstanka doma, pobegnil je v svobodno Britanijo. Novič je prepotoval Nemčijo in Francijo, da bi si širil obzorje. Neprijetno iznenadenje je čakalo Scherzerja doma. Komaj se je bil vrnil in že je bil pozvan pred vojaški sod, ker se je udeleževal delavskega gibanja ob času revolucije. Vojaški sod ga je oprostil. V Meranu se je seznanil s slovečim znanstvenikom in prirodoslovcem Moritzem Wagnerjem, stricem znanega berlinskega profesorja narodnega gospodarstva, Adolfa Wagnerja. Sklenila sta prepotovati centralno Ameriko in jo znanstveno proučiti. Vlada severnoameriške unije je bila prizadevanjem in težnjam obeh učenjakov vrlo naklonjena. Scherzer je prepotoval Nikarago, Kostariko, Guatemalo, Konduras in San Salvador. Prehodil je kraje, kjer se še ni prikazal človek bele polti. Izkopaval je indijanske spomenike, zbiral gradivo za gospodarske in naravoslovne študije. Marljivost in delavnost obeh učenjakov je presejala vse meje. Tekom tega potovanja je nastala zbirka, obsegajoča štiridesettisoč nevretenčarjev. Tudi Jamaiko, Haiti in Kubo sta obiskala pri tej priliki. Temeljito se je Scherzer že tedaj seznanjal z neznosnimi odnošaji zanemarjenih in izsesanih španskih kolonij, ki so stokale pod jarmom povsem gnile španske uprave. Že ob onem času je bil Scherzer prepričan, da Španija ni zmožna reformovati svoje uprave in da mora prej ali slej izgubiti te rajske otoke.

Na lastne stroške je potoval Scherzer. Samoumevno je, da pogoltne tako znanstveno potovanje po krajih, koder ni nikakih prometnih sredstev, velikanske vsote. Bil je pravzaprav vendar idealist, ki je hotel priboriti domovini ugled tam preko morja v centralni Ameriki

in učiniti, da bi vezale domovino s temi prekmorskimi kraji skoraj krepke trgovinske vezi. Prepotoval je tudi Meksiko. Pri tej priliki je proučeval španski narodni značaj in je spoznal, da temu degeneriranemu plemenu ni zaupati. Ko ga je nekega dne več let pozneje vprašal nadvojvoda Maksimilijan v Miramaru, ali naj sprejme krono meksikansko, odsvetoval mu je najodločneje. Poznal je pre-dobro razmere.

Na Dunaju niso imeli zmisla za Scherzerjeve patriotske težnje. Radi nedovoljene odsotnosti je bil pozvan pred vojaški sod in obsojen na osem dni hišnega zaporu. Sodeloval je potem več let pri staroslavni avgsburški, pozneje monakovski »Allgemeine Zeitung«, kateri je še dopisoval več desetletij pozneje. Njegovo pero je bilo ostro in nekateri njegovi članki so vprav razburkali javno mnenje, da ga je izdajatelj Cotta sam svaril, naj piše oprezneje. Silno osupnil je Scherzerja nekakega dne poziv finančnega ministra Brucka, naj pride k njemu. Scherzer se je bal zasledovanj, ali kako se je začudil, ko ga je minister prijazno sprejel. Pred seboj je imel Bruck zemljevid celega sveta. V treh dneh je Scherzer sestavil obširno spomenico o nameravani znanstveni ekspediciji okoli sveta. Peljal se je nato v Trst k Maksimilijanu, s katerim se je dolgo posvetoval o ekspediciji. »Denarja, kolikor hočete, vam je na razpolago«, mu je zaklical Maksimilijan, ko se je poslovil. Scherzer se je z vso vnemo poprijel dela, potoval na Nemško k Liebigu, Ritterju in Humboldt, s katerimi je pretresoval, kako se naj ekspedicija pripravlja na potovanje. Posebno Humboldt se je silno zanimal za to znanstveno podjetje. Scherzer je bil imenovan za historijografa ekspedicije. Dne 30. aprila 1857. l. je odplula fregata Novara iz tržaške luke, kamor se je vrnila, dovršivši svoje potovanje okoli sveta, dne 28. avgusta 1859. l. Avstrija je bila premagana na italijanskih bojiščih, Francozi in Piemontezi so bili zmagovalci nad našimi polki. Po vojaškem pravu bi se bili Francozi lahko polastili fregate Novare, ki se je tedaj vračala po Sredozemskem morju domov, ali Napoleon je zaukazal, da se ne sme nobena vojna ladja bližati fregati in je nadlegovati; na fregati se nahajajo znanstveni zakladi in veda je mednarodna, radi tega naj bode fregata nevtralna. Pravi smoter potovanja fregate Novare je bil sklepati trgovinske zveze s tujimi narodi in državami. Scherzerjeva naloga je bila, popisati celo potovanje. Prva izdaja je bila takoj razprodana. Nemški knjigotržci se niso spominjali, da bi se bila kaka knjiga razpečala kdaj v tolikih iztisih. Bil je to pravi dogodek za nemško knjigotrštvo.

Znani belgijski narodni gospodar Laveley je v dolgem in duhovitem esêju ocenil silno laskavo to znamenito Scherzerjevo delo. V sedemintridesetem letniku »Revue des deux mondes« sem našel njegovo zanimivo oceno. Na prvi pogled spoznamo, da jo je pisal Francoz, tako živahno, globokoumno in duhovito je pisana. Laveleyu je knjiga dokaz, da je intelektualno življenje v Avstriji oživel. Nova konstitucionalna doba je provzročila, da je nastal ta preobrat. Doslej se Avstrija ni posebno odlikovala na znanstvenem polju in je v tem oziru zastajala za Nemčijo. Knjiga, kakršna je »Potovanje fregate Novare«, je dokaz občne regeneracije avstrijske države. Scherzer ni samo narodni gospodar in prirodoslovec, ampak tudi umetnik.

(Dalje prihodnjič.)

Samotarju.

Ne spusti se v vrvenje,
ne boj se ga nikar:
glej, kak smehlja se jasno
nad tabo solnca žar!

V poročnem krilu cvetnem
pozdravlja ves te svet,
ljubav obeta sladko
mnog žarek ti pogled.

Naprej, dokler je dan še . . . !
Ne bodi len in pust:
po cvetkah sezi rdečih,
pij nektar ženskih ust!

Kaj to, če med cvetovi
preži kak zloben trn,
če v očkih spi nedolžnih
prevare demon črn!

Zamiži pa udaj se . . . !
Saj mlad si, čil in zdrav
in pameten — si tudi,
za srečo ravno prav . . .

Življenje v čaši svetli
skrivnost je napoj:
svet hoče, da si vzameš
i ti požirek svoj

in da si las ne beliš,
pil strup si li, pil lek! —
Tako možak ugleden
končaš dni svojih tek . . .

Ivan Prosekar.

Karel vitez Scherzer.

Spisal Bogomil Vošnjak.

(Dalje.)

Njegovi popisi tropične narave niso nič manj izborni nego Humboldtovi in Saint-Pierrovi. Kakor Montesquieu v svojem »Esprit des lois« je tudi Scherzer proučeval vse narode na svetu. Kaki so vzroki občnega narodnega blagostanja, to je problem, katero izkuša rešiti politični ekonom. Gospodarski napredek provzroča vpliv vere, običajev, političnih institucij, tradicij, moralnega in filozofskega verovanja. Potniki se ne zanimajo za gospodarske razmere, narodni gospodarji pa ne potujejo daleč po svetu. V tem oziru je Scherzer redka izjema, on je potopisec in povrhu še narodni gospodar. Redki so potniki, ki bi sodili o tujih državah brez predsodkov. Premnogokrat odločuje globoko ukoreninjena antipatija ali simpatija. Scherzerjeva sodba je pa vedno nepristranska in pravična.

Vrlo častno se je izrazil o njegovem delu Liebig, pišoč Scherzerju, da je njegova knjiga pomnik nemške vede in duha.

Predno je Maksimilijan sprejel meksikansko krono, je poklical Scherzerja brzojavno z Dunaja v Miramare. Nadvojvoda je želel, da bi ga Scherzer spremljal v Meksiko. Pogovarjala sta se dolgo v pisalnici, podobni kajiti. Scherzer je govoril zaničljivo o Louis Napoleonu in mu slikal gnile meksikanske politične razmere. Bival je dve leti v centralni Ameriki in ni čuda, da je kot dober opazovalec in poznavatelj ljudi in razmer slutil, kaka nevarnost grozi nadvojvodi onostran morja. Nenadoma je pa stopila v sobo vladoželjna Charlota in nevoljno pretrgala razgovor.

Velikih zaslug si je pridobil Scherzer pri ustanovitvi avstrijskega poslaništva v Peking. Bil je vodja trgovinsko-političnega odseka ekspedicije, ki se je odpravila leta 1868. v vzhodno Azijo. Predno se je pa sešel v Singaporu s svojimi tovariši, se je ustavil v Suez, kjer mu je Lesseps sam razkazoval to ogromno tehnično podjetje in mu dajal informacije za poročilo, katero je Scherzer sestavil na zahtevo trgovinskega ministrstva. V Siamu, na Kitajskem, v Japanu in v Guatemali je sklenila ekspedicija z ondotnimi vladami ugodne trgovinske pogodbe. Ker je Scherzer vsled prevelikih naporov začel bolehati, se je vrnil preko Zapadne Indije v domovino.

Več let je bilo že preteklo, odkar je Maksimilijan — to se je zgodilo dan pred odhodom z Dunaja — najtopleje priporočil Scherzerja trgovinskemu ministru. Leta 1872. je bil imenovan Scherzer za generalnega konzula v Smirni. Odločno je nastopal v prid avstrijskim podanikom. Vkljub odločnemu protestu francoskega nadškofa in apostolskega vikarja v Mali Aziji je dal pritrčiti na stolp nove katoliške cerkve v Magnoziji avstrijsko zastavo. Plod njegovega bivanja v Mali Aziji je bila knjiga »Smyrna«, ki jo je vse evropsko časnikarstvo brez izjeme hvalilo in jo imenovalo vzor monografije. Neki slavni narodni gospodar se je izrazil, da bi poznali ves svet kakor svojo domovino, ako bi imeli mnogo takih izvrstnih monografij. Ob dunajski svetovni razstavi so pisali časniki, da postane Scherzer generalni komisar razstave.

Služboval je Scherzer v Londonu, Lipsiji in Dženovi. Za njegovo plodnosno pisateljstvo so bila ravno ta leta največjega pomena. »Westindustrien« je naslov knjigi, ki jo je napisal v Londonu. Cesarjevič Rudolf je potoval leta 1878. po Angliji, da bi se seznanjal z angleško industrijo. Scherzerjeva naloga je bila, Rudolfa spremljati in mu razkazovati najvažnejša angleška industrijska podjetja. Pri tej priliki, ko je vse tekmovalo, da bi avstrijskemu prestolonasledniku podali sijajno sliko o narodni industriji, je bilo pač Scherzerju omogočeno mnogo več videti, nego vidi priprost zasebnik. Štirideset let prej je že potoval po Angliji in se navduševal za vse, kar je angleško. Ni čuda, da je ta izvrstna knjiga presenetila vse strokovnjake. Znani nemški jurist Holtzendorff je pisal v »Jahrbuch für Gesetzgebung«, da v nemški literaturi menda ni niti ene knjige, ki bi se lahko primerjala s tem delom. Čitatelj res misli, da je pisal to knjigo kak sloveč Anglež ali Francoz, a ne Nmec, kajti Nemcem manjka onega daru, feljtonistično in zanimivo razpravljati o znanstvenih stvareh. Knjiga je skratka mojstrsko pisana. V uvodu poudarja Scherzer, da je bil začetek angleške industrije silno skromen, ali da se je angleška industrija od nekdanj zanimala za gmotni in duševni napredek delavstva. Na marsikaterem mestu opažamo, da je bil oni, ki je pisal te vrste, navdušen prijatelj svobodne kupčije. Anglija je pa tudi bila od nekdanj klasična država svobodne kupčije. Kralji in parlamenti so v Angliji neprestano podpirali razvitek obrtne tehnike. Nizozemci, Francozi in Nemci, izgnani radi verskih homatij iz domovine, so se naselili na Angleškem, in ti tujci so bili, ki so položili temeljni kamen angleški industriji in jo pravzaprav ustvarili. V poslednjem stoletju šele so si priborili Angleži veljavo in vpliv v sve-

tovni trgovini. V zadnjem poglavju svoje knjige pa je zapisal Scherzer besede, ki bi morale tudi nas Slovence tolažiti in bodriti: »Za mlade narode je tolažilno, da zadostuje primeroma kratka doba v narodni zgodovini, ki ustvarja občno blagostanje.« Nekoliko plemenitih mož je žrtvovalo vse svoje sile v to svrhu. V siromaštvu so umrli ti heroji angleške industrije, upajoč, da bodo njih napori vnukom v blagor. Zadnja dva odstavka Scherzerjeve knjige pričata, da je bil naklonjen delavstvu in njegovim težnjam. Z velikim priznanjem govori o prizadevanju angleških delodajalcev, poboljšati gmotni položaj delavca, kateremu v prid se ustanavljajo posojilnice, društva, knjižnice in podporne blagajne, da, on še celo omenja »opravičene zahteve delavstva«. Svojo knjigo zaključuje z željo, da bi nastali prijazni odnosi med delodajalci in delojemalci.

V Genovi je spisal knjigo »Das wirtschaftliche Leben der Völker«, ki je sicer po svoji vsebini prej omenjenemu delu podobna, a je mnogo obširnejša in nam daje pregled v vso svetovno trgovino in industrijo. Zanimivo je za slovensko literarno zgodovino dejstvo, da je ravno to epohalno delo dalo povod prvi temeljiti slovenski razpravi o svetovni trgovini. Dr. Josip Vošnjak je v letopisu »Matice Slovenske« za leto 1887. priobčil gospodarsko razpravo »Kaj človeštvo prideluje in uživa«. Največ gradiva je posnel za to razpravo iz Scherzerjeve knjige. Jako težavno je gotovo bilo pisatelju zbirati to ogromno gradivo in razporejati nebroj statističnih podatkov, da ne bi čitatelja preveč utrujali. Oster gospodarski članek proti Bismarckovi politiki je bil vzrok, da se je Scherzer silno zameril največjemu nemškemu državniku, ki je zahteval od avstrijske vlade, naj ga kazensko zasleduje. Scherzerjeva knjiga, o kateri sedaj govorimo, je pa tako ugajala velikemu Nemcu, da je zaukazal, naj si jo nabavijo nemški trgovinski uradi in konzulati, ter je pisal Scherzerju jako laskavo pismo. To je bilo pač veliko priznanje, izkazano od nasprotnika nasprotniku.

Ako bi hoteli naštetati vsa Scherzerjeva dela in omeniti njih vsebino, bi silno narastel naš skromni življenjepis. Zadostuje pač, ako pristavimo, da je napisal šestnajst knjig.

Scherzer je bil mož dobrega, da, zlatega srca. Pomagal je, kjerkoli je mogel. Ljudje z omejenim obzorjem bi mislili, da je mož, ki se je pečal vse svoje življenje le z narodnogospodarskimi dejstvi, s produkcijo in konsumom, hladno gledal' na bedo človeško, da ni imel zmisla za vse to, kar tare človeštvo. Kaka zmeta! Vkljub temu, da je Scherzer vedno le pisal o gmotnih vprašanjih, je bil vendar

idealist, kakršnih je malo. V Genovi je imel mnogo prilike, opazovati bedo iz Brazilijske se vračajočih izseljencev. Na vse kriplje je delal, da so mogli nadaljevati svojo pot v domovino. Ko so ga prosili izstradani, osleparjeni izseljenci pomoči, je čutil v sebi dolžnost pomagati, ne radi tega, ker je generalni konzul, ampak ker je človek. V Londonu pa je priskočil na pomoč osebi, katere ime je bilo znano po vsej Nemčiji. Bil je to Hegelijanec in nemški pisatelj Ruge, nekdanji zastopnik Breslave v frankobrodskem parlamentu. Konspiriral je z Mazzinijem in drugimi revolucionarji v Parizu, odkoder je moral pobegniti v London, kjer je živel v veliki bedi. Scherzer se ga je usmilil in mu izposloval pri berlinski vladi lepo letno nagrado.

Tudi pozneje, ko je Scherzer že stopil v pokoj in se naselil v Gorici, ni prenehal delati in se baviti s predmeti, ki so ga od nekdanj zanimali. Jedrnati so bili njegovi članki o avstrijskem prometu in novih železniških progah, objavljenih v raznih vplivnih časnikih. Svojo posebno pozornost je obračal na projekte o drugi železnični zvezi s Trstom. Že leta 1882. je pisal v »Allgemeine Zeitung«, da samo pomanjkljiva železnična zveza s Trstom ne dopušča, da bi naš trgovinski emporij napredoval; največjega pomena za Trst da bode Bohinjska železnica, ki zveže našo važno lukko z velikimi trgi srednje Evrope. Dvajset let pozneje je razpravljajal zopet o važnosti železnične proge čez Ture v zanimivem gospodarskem članku. Slučajno sem iztaknil članek iz l. 1877. v nekem strokovnem časopisu, ki je radi tega zanimiv, ker v njem člankar dokazuje, kako zanikarni so tržaški trgovski krogi. Prepričal se je, da bi trgovci na daljnem vzhodu kaj radi uvažali svoje pridelke preko Trsta v Evropo, ako bi bilo potrebnih parobrodskih zvez. Trst bi bil lahko glavno skladišče za pridelke otokov Jave in Sumatre.

(Konec prihodnjič.)

Ni moj greh . . .

Ni moj greh, nebeški Oče,
da ne molim kot nekdanj . . .
Oh, da mogel, rad priklical
dneve tiste bi nazaj.

Ni moj greh — njen greh je Oče,	Mi nebesa je kazala,
da ne molim kot nekdanj —	jih odprla na stežaj —
mi nebesa je kazala,	jaz pa sem se peklu bližal,
jih odprla na stežaj . . .	sam ne vem kako in kdaj.

B. Baebler.

Karel vitez Scherzer.

Spisal Bogomil Vošnjak.

(Konec.)

Kakšen pa je bil Scherzer v javnem življenju? Na to vprašanje nam je še odgovoriti. Scherzer ni pripadal nobeni stranki, nobeni kliku, ki bi ga po smrti slavila. Bil je liberalec stare šole, pravi liberalec l. 1848. in je ostal tak do poslednjega trenutka svojega življenja. Stara nemška liberalna stranka se je silno predrugačila, ona je svobodo, katero je nekdanj razglašala po Avstriji, naravnost diskreditirala. Stari Scherzer je pa ostal, kakršen je bil. Krepko so se mu vtisnili v spomin oni burni, ali zlati dnevi meseca marca 1848. leta, ko je ljudska volja razbila v drobne kosce fevdalno-absolutistni državni stroj in ko se je razlegal po dunajskih ulicah urnebesni klic: »Svoboda, konstitucija!« Spominjal se je teh zlatih dni in pozabljajal one, ki so v njih izrabljali ideje leta 1848. v najumazanejši namene, da bi pospeševali interese enega naroda, enega sloja in ene klike. Povzpel se je visoko. Tuji vladarji so ga odlikovali s premnogimi visokimi redi, cesar ga je imenoval za poslanika in mu dal naslov pooblaščenega ministra. Da, njegov naslov je donel celo nekoliko bombastno. In evo! Vkljub temu, da je Scherzer nosil ministrski frak, posut z redovi, so ga vendar njegovi nekdanji tovariši, stavci, in ga je vse organizovano delavstvo čislalo in ljubilo. Srd in zasmehovanje budi ministrski frak navadno socijalno-demokratskemu delavcu. Glede Scherzerja pa velja v tem oziru izjema. Stavci niso nikdar pozabili, kako se je potegoval leta 1848. za njih pravice in zahteve in kako se je spominjal delavskega stanu v svojih delih tekom dolgih desetletij notri do svoje smrti. Skoraj nobeden dunajski dnevnik ni objavil daljšega članka ob smrti tega izrednega, zaslužnega moža, edino »Arbeiterzeitung« je s toplimi besedami poročala o njegovem delovanju. Drug strogo socijalno-demokratski list »Vorwärts« pa je pisal: »Plemenit mož je bil Scherzer . . . Njegovo zlato srce je bilo naklonjeno delavstvu«. Kdor bi površno prečital posnetek iz njegovega življenjepisa, mislil bi, da je umrl birokrat, ki je napisal nekoliko knjig, dvorjan, kateremu je edino prijalo dvorno ozračje. Ali kako bi se varal! Ko je bil še leta 1878. dvorni svetnik in načelnik statističnega odseka v trgovinskem ministrstvu, je izpre-

govoril na občnem zboru podpornega društva dunajskih tiskarjev in stavcev sledeče, za njega silno značilne besede: »Dvajsetletne izkušnje me učijo, da oni, ki izkuša dvigniti duševno in gmotno stanje delavcev, napravlja na ta način veliko uslugo državi. Vkljub temu, da sem dvorni svetnik, hočem vendar z vsemi silami svobodnega meščana sodelovati pri rešitvi velikih socijalnih vprašanj, ki so gibne sile našega časa.«

Scherzer je bil celo svoje življenje goreč pristaš ideje večnega miru. Že leta 1850. je govoril v Londonu na shodu prijateljev večnega miru proti militarizmu. Navdušeno je pozdravljal nekoliko desetletij pozneje snovanje podobnega društva na Dunaju. Bertha Suttner je pred dvema letoma prosila najimenoitnejše pristaše ideje večnega miru, naj ji sporočijo, ali so zadovoljni z dosedanjimi uspehi vsega gibanja. Odgovorili so ji Passy, Schönborn, Szell, Constant, Björnsterne Björnson in Scherzer, ki je z vzhičenimi besedami izražal željo, da bi mir in svoboda združila vse narode sveta v eno celoto. Ta misel je venomer prešinjala plemenitega, idealnega kozmopolita, kateremu je bil zoprni vsak narodni šovinizem. V Genovi je nekoč pri banketu nemške kolonije v razkošnem hotelu »Du parc« napil bodočemu zedinjenju vseh narodov.

»Prodesse mundo« je bilo geslo, katero si je izbral, ko je bil povišan v viteški stan, in celo svoje življenje se je ravnal po tem geslu. Človekoljubna tendenca se pojavlja v vseh njegovih spisih. Delavcu je treba pomagati, treba ga je vzgajati in izobraževati, treba mu je graditi snažne, svetle hiše. V vseh strokah se je Scherzer odlikoval. Blagodejne učinke kokaina je on prvič spoznal in na lastne stroške je poslal v Evropo za znanstvena raziskovanja potrebno količino kokovega listja.

Nikdar ni bil Scherzer vpisan na kakem vseučilišču in nikdar pač ni v mladosti prestopil praga kake Alma mater. In vkljub temu je dosegel doktorsko čast. Na prizadevanje Liebiga ga je giessensko vseučilišče imenovalo za svojega častnega doktorja. Ko je odšel iz Lipsije, je profesor Holtzendorff bridko obžaloval, da se Scherzer ni habilitiral na lipskem vseučilišču za državne vede in da vseučilišče samo ni storilo ničesar v to svrhu.

Avstrijski parlamentarec Fischhof si je dopisoval do svoje smrti s Scherzerjem, ki je ocenil leta 1885. v »Allgemeine Zeitung« knjigo tega znanega politika: »Die Sprachrechte«. Vsa ocena je značilna za Scherzerjevo politično mišljenje. Na koncu svojega referata omenja, da so v Avstriji vsa plemena močno pomešana in da Nemeč, ki

zabavlja proti Čehom, ne ve, ali ne zabavlja morda vnukom svojih pradedov. So li bili mar nemškega plemena Chlumetzky, Schmeykal in drugi? Izborna misel, ki pač ni tuja nobenemu mislečemu človeku!

Nemška liberalna stranka ima premnogo političnih grehov na svoji vesti. Najhujši, najusodnejši pregrešek je pa ta, da je bila njena večna želja, podvreči Nemčijo avstrijskemu vplivu, akoprav je na ta način nasprotovala naravnemu razvitku naše države. Nemški liberalni politikastri so se silno protivili oni veliki državotvorni misli, ki je od Maksimilijana I. počenši prešinjala vse Habsburžane, oni misli, da se naj Avstrija širi proti jugovzhodu, a ne proti severozapadu. Nemci v Avstriji so pa plavali proti struji in želeli, da bi bil Dunaj težišče cele Nemčije, ki je pa bila že podvržena berlinskemu vplivu. Iz tesnosrčnih strankarskih razlogov so bili avstrijski Nemci dosledni in odločni nasprotniki balkanski politiki, kakršna bi edino ustrezala pravim državnim interesom. Liberalna stranka, ki je bila Avstriji v pogubo toliko časa, ne more šteti Scherzerja med svoje zveste pristaše, kajti v tej temeljni točki je bil drugega mnenja nego ona. L. 1877. je pisal v »Monatsschrift für den Orient«, da Avstrija nima ničesar več iskati v Nemčiji, odkar je bila premagana pri Ladovi, ampak da je njena naloga, širiti civilizacijo in napredek na Balkanu. Bilo je to istega leta, ko je liberalna stranka z vsemi silami izkušala preprečiti okupacijo Bosne in Hercegovine.

Scherzer je bil poosebljena ljubeznivost. Prava radost mu je bila, napisati priporočilna pisma, ako je kak znanec odpotoval na vzhod ali drugam v tujino. Marsikateremu diplomatu, ki je sedaj v visokih službah, je on gladil karijero. Odlikoval ga je izredno fin takt in nekoliko pretirana dvorljivost, ki je pričala, da se je mnogo gibal v dvornih krogih.

Ni ga več tega plemenitega moža, ki je bil tako markantna prikazen, da so se ozirali ljudje nehote za njim, ako je hodil po goriških ulicah. Bil je visoke, ali sključene postave, vedno diskretno, črno oblečen; njegova obleka je bila vedno istega kroja, niti starinskega, niti modernega; črna svilena ruta mu je bila zavozlana pod visokim ovratnikom. Beli zalisci, globoke, nekoliko mežikajoče, ljubeznive oči s košatimi belimi obrvmi in lepo, veliko čelo je spominjalo na znanstvenika. Dobrohotnost in dobrosrčnost se je zrcalila na njegovem licu, včasih pa se je pojavil na njem hipno izraz fine ironije in sarkazma. Govoril je perfektno celo vrsto jezikov, še celo španski in kitajski, poznal je pa samo dve slovenski besedi: »živio« in »vhod«, ki je bila napisana na vratih vile Judit, kjer je stanoval. Zanimal

se je za vse narode sveta, a za Slovane pač premalo. Vendar to ni značilno samo za njega, ampak za celo družbo, v kateri je vzrastel, se razvijal in živel. Trikrat je potoval okoli sveta, prenašal v tropskih pragozdih in na oceanu največje opasnosti in napore, in šele potem se je zavedal, da bodočnosti avstrijske države ni treba iskati na daljnih morjih in samotnih otokih, ampak da je slovanski Balkan stokrat večjega pomena nego najbogatejše prekomorske pokrajine.

V svoji oporoki je določil, da mora biti njegov izprevod preprost in da naj se njegovo truplo sežge v krematoriju v Goti. Ni želel, da bi mu sledili za krsto državni dostojanstveniki in drugi velmožje, ki hlinijo svojo žalost. Njegova želja se je izpolnila. Stavec je umrl, a ne minister in poslanik, čigar sobane so krasile dragocene, prelestne in pestre perzijske, smirenske in turške preproge. Nihče ni nosil njegovih redov na svileni blazini za mrtvaškim vozom drugega razreda, kateremu sta sledila le dva navadna dvovprežna voza . . .

Moja njiva.

1.

Že zori mi črno klasje,
drevi pojdem žét,
ko ječé razpne peruti
sivi mrak črez svet.

Ostro jeklo bo zvenelo,
tekla srčna kri,
kot na polju smrt kosila
bi o polnoči . . .

2.

Ne šumi, klasje, ne šumi,
in solnce zlato, ne sij,
oj, polje jasno, ne vriskaj
veselib si melodij!

Na licu žalost in solze
mi vroče plaka srce;
iz duše, težke in mračne,
mi bolne pesmi kipe.

Na moji njivi je trnje,
gomile tam se vrsté —
sem ne zaide škrjanec,
ne žarki jasnega dne.

Jaroslavič.

